

MINNA LEINONEN

Säveltäjä, notaatio ja dialoginen vuorovaikutus

Lectio praecursoria

Minna Leinosen taiteilijakoulutuksen tohtorintutkinto tarkastettiin 29.3.2025 Musiikkitalon Organo-salissa Helsingissä. Jatkotutkinnon aiheena oli nykymusiikin nuotinnuksen kommunikointi musiikin ammattilaisille ja harrastajille suunnatussa musiikissa. Opin- ja taidonnäytteeseen kuuluvan tutkielman otsikko: Kohti kommunikoivaa nykymusiikkia – säveltäjä, notaatio ja dialoginen vuorovaikutus. Tarkastustilaisuuden valvojana toimi professori Veli-Matti Puumala. Lausunnon tutkinnon taiteellisesta osuudesta antoi lautakunnan puheenjohtaja MuT Veli Kujala. Lausuntonsa kirjallisesta työstä antoi MuT Jyrki Lähteenmäki.

Musiikkiesitykset lektion aikana, videotallenteita teoksista (katkelmia):

Alma!-liikeopera (kantaesitysstriimi 17.2.2021 Tampere Biennale 2.1)
Olga Heikkilä, sopraano, Tuuli Lindeberg, sopraano, Suvi Eloranta, tanssija-sopraano, CHANGEensemble ja Jutta Seppinen, kapellimestari, Tanssiteatteri MD ja Petri Kekoni Company, tanssi, Hanna Weselius, libretto, Jussi Suonikko, äänisuunnittelu.

Maa, jonka jätämme huilulle ja multimedialle (tallenne 16.9.2023 Tampere-talon Pieni Sali/Ville Hautakangas)
Malla Vivolin, huilu, Touko Hujanen, video, Jussi Suonikko, äänisuunnittelu.

From Me to View (tallenne 16.9.2023 Tampere-talon Pieni Sali/Ville Hautakangas)
defunensemble, Heta Kuchka, video, Timo Kurkikangas, äänisuunnittelu, Anders Pohjola, elektroniikka.

Piilo (tallenne Pyynikki-sali, Tampere helmikuussa 2022/Centre de Ville Oy.)
Kalle Oittinen, saksofoni.

Piilo 3 (tallenne Pyynikki-sali, Tampere helmikuussa 2022/Centre de Ville Oy.)
Johannes Sorsamo, saksofoni.

Videokatkelma:

Heta Kuchkan dokumentti *Making of From Me to View*

Videoklippejä:

Hanna Rantala ja oktaavimultifoniteknikka (Google Drive -tiedosto 17.7.2023)

Hanna Rantala ja keskeneräinen ”Tunteja, tunteita” -osa (Google Drive -tiedosto 27.10.2023)

Musiikkiesitys lektion lopuksi:

”Taipua” (osa VI monodraamasta *Rakkaat*)

Hanna Rantala, sopraano ja Fanny Söderström, piano.

Osallistuin 2000-luvun alussa Sibelius-Akatemian maisteriopiskelijana työpajaan, jossa nykymusiikkia esittävä yhtye harjoitteli teostani. Olin tyytymätön yhteen kirjoittamaani sävelkulkuun ja kysyin soittajalta, voisimmeko muuttaa säveliä. Musiikko vastasi minulle: ”mutta kun nuotissa lukee niin”. Meni hetken ennen kuin ymmärsin, että esittäjä ajatteli nuotin automaattisesti olevan oikein eikä minulla säveltäjänä ollut enää siihen vaikutusta. Lyhyen, kenties molemminpuolisen hämmennyksen jälkeen tilanne raukesi, ja sain muuttaa nuotteja seuraavaan harjoitukseen. Muistan jo tuolloin miettineeni, kuinka nuotin, säveltäjän ja esittäjän välinen vuorovaikutus voisi toimia sujuvammin.

KOHTI KOMMUNIKOIVAA NUOTINNUSTA ERI KONTEKSTEISSA

Aloittaessani taiteellista tohtorintutkintoa koin notaatiotekniikkani puutteelliseksi. Notaatio eli nuottinnus on musiikin merkkijärjestelmä, jonka avulla säveltäjä välittää musiikilliset ajatuksensa esittäjälle ja lopulta yleisölle. Monien nykymusiikissa käytettyjen soitto- tai laulutekniikoiden, eli nykytekniikoiden, kaikki merkit eivät ole vakiintuneet, mikä voi hidastaa ja vaikeuttaa nuottiin tutustumista.

Nuottinnus oli työskentelyssäni pakollinen tekninen osa ajatusteni välittämisessä, ja nyt kun katson asiaa taaksepäin, tein toisinaan notaatioratkaisuja varsin intuitiivisin perustein. Tuolloin minulle riitti se, että teoksen kantaesittäjä ymmärsi merkintäni. Kuitenkin usein uusien esittäjien kanssa jouduin korjaamaan jo kertaalleen viimeisteltyjä teoksia. Koin nuottinnustekniikkani kehittämisen välttämättömäksi, jotta musiikkini voisi kommunikoida paremmin pelkän nuotin välityksellä. Aloin tarkastella taiteellisen tutkimuksen keinoin, millainen nykymusiikin notaatio on kommunikoivaa ja kuinka siihen päästään.

Työni eteni prosessimaisesti. Tutkimusta aloittaessani tavoitteeni oli tehdä omasta notaatiotekniikastani kommunikoivaa tarkastelemalla sitä eri konteksteissa. Lähtökohtaisesti ajattelin siis tutkivani nuottikuvaa yksityiskohtaisesti. Lopulta kommunikoivan notaation tutkimus oli paljon muutakin kuin nuottien tarkastelua. Tutkintoni aikana huomasin, että keskeistä kommunikoivan notaation tarkastelussa oli ensiksi kriittisesti havainnoida, millaiset tekijät ohjaavat minua tekemään no-

taatioratkaisuja. Esimerkiksi nuotinnusohjelma voi pahimmillaan kahlita säveltäjän ajattelua. Toiseksi aloin ymmärtää, millainen vaikutus ilmaisuuni on säveltämisprosessin kokeilevammalla alkuvaiheella, jossa ideat eivät ole vielä kiinnittyneet notaatioon. Kolmanneksi määrittelin notaation kommunikoivuudelle kriteerit, joiden avulla tarkensin nuotinnustani – tämä oli sitä nuottikuvan tarkastelua. Neljänneksi havaitsin, että kun rakentaa kommunikoivaa nuotinnusta, prosessiin kuuluu luontevasti säveltäjän ja esittäjän yhteistyö.

Alma!-liikeopperassa tarkastelin lauluäänen nykytekniikoita ja niiden notatiota yhteistyössä kahden sopraanon, Olga Heikkilän ja Tuuli Lindebergin kanssa. *Alma!* kuvaa taiteilijana olemista kahdella aikatasolla, Alma Mahlerin aikaan ja nykyaikana.

SÄVELTÄJÄN JA ESIINTYJIEN AVOIN YHTEISTYÖ KOKO LUOMISPROSESSIN AJAN

Eräs muusikko kertoi minulle tutustuneensa yhteen aikamme suomalaiseen teokseen. Hän ei ymmärtänyt kaikkia nuotin merkintöjä ja oli yhteydessä teoksen kantaesittäjään. Kantaesittäjä sanoi, ettei hänkään ymmärtänyt merkkejä, mutta kannusti esittäjää ”soittamaan vaan jotain”. Tapauksessa korostuvat säveltäjän ja esiintyjän eriytyneet roolit ja sosiaalisen kanssakäymisen rajoittuneisuus. Emeritaprofessori Liisa Keltikangas-Järvinen esitti Helsingin Sanomissa maaliskuussa, että yltyökyllöllinen yhteiskunta polarisoituu ja kykymme sosiaaliseen kanssakäymiseen heikentyy (Hallamaa 2025). Myös ekososiaalisen sivistyksen näkökulmasta yksilökeskeinen kehitys on välttämätöntä katkaista.

Taidemusiikin säveltäminen on perinteisesti mielletty yksin tehtäväksi työksi. Yhteistyötä tehdään, mutta sen määrä ja laatu vaihtelevat. Usein tilanne on se, että valmiin teoksen kanssa edetään teoksen harjoituksiin ja kantaesitykseen. Etsiessäni vastauksia tutkimuskysymyksiini yksin tehtävän sävellystyön rinnalle tuli dialogista vuorovaikutusta esittäjien ja taiteidenvälisissä projekteissa teoksen muiden tekijöiden kanssa. Dialogisella vuorovaikutuksella tarkoitan avointa prosessia, johon kaikki projektin osapuolet voivat liittyä taitoineen, kokemuksineen ja näkemyksineen toisiaan kuunnellen, arvostaen ja asiantuntijuutta jakaen (ks. Buber 1993 [1923]; Anttila 2003, 320; 2017; Kauppi 2012, 95; Talvitie 2023, 109).

Teoksessa *Maa, jonka jätämme* tein yhteistyötä huilisti Malla Vivolinin, valokuvaaja Touko Hujasen, äänisuunnittelija Jussi Suonikon sekä lapsikuoro Tactuksen ja kuoronjohtaja Emmi Kleemolan kanssa.

Säveltäjän on mahdotonta hallita kaikkien soittimien kaikkia nyansseja, mutta säveltäjän ja esittäjän yhteistyössä voidaan kuvitella uusia tekniikoita ja ilmaisuja (ks. Habbestad 2022). Tutkintoni taiteellisissa projekteissa menimme esiintyjien ja työryhmien kanssa kohti sellaista, mitä emme vielä tienneet tai hallinneet. Myös

Kuva 1. Huilisti Malla Vivolin tulkitsee teosta *Maa, jonka jätämme* Tampere-talossa (kuva: Ville Hautakangas).

sattumalle oli tilaa. Nuotinnettuna musiikilliset ajatukset voivat vaikuttaa valmiilta, vaikka säveltäjän mielessä ne olisivat vasta suuntaa antavia. Opin kommunikoimaan aiempaa paremmin myös sävellyksen keskeneräisessä vaiheessa ilman perinteistä nuottikuvaa. Tämä piti teoksen pitempään vapaana liikkumaan ja samalla mahdollisti riskinoton, epäröinnin, epäonnistumisen ja yhteisen mielikuvittelun. Teosten syntyprosessi haastaa perinteiset sävellyksen ja esittämisen rajat ja korostaa säveltäjän ja esittäjän välisen vuorovaikutuksen merkitystä koko luomisprosessin ajan.

Yhteistyö voi myös laajentua kollaboratiiviseksi yhteistekijyydeksi. Teoksessa *From Me to View* sävellyksen aiheet tulivat defunensemblen muusikoiden improvisoinneista, jotka nuotitsin, tulkitsin ja muokkasin sävellykseksi. Teoksen alkusäyksenä oli muusikoille esitetty kysymys ”kun suljet silmäsi, mitä näet?”. Vastauksena kysymykseen muusikot veivät työparini Heta Kuchkan lempimaisemiinsa, joiden

innoittamina he improvisoivat maisemilleen.

Nuotinsin, tulkitsin ja muokkasin muusikoiden improvisaatiot sävellykseksi, ja jossain kohtaa ne alkoivat tulla osaksi omaa ilmaisuani. Lopuksi kukin muusikko kävi soittamassa osuutensa lempimaisemalleen. Tämä osuus äänitettiin ja videoitiin lopulliseen videota, ääniraitaa ja elävää musiikkia sisältävään teokseen.

Kuva 2. Huilisti Hanna Kinnunen soittamassa maisemalleen teoksessa *From Me to View* Tampere-talossa (kuva Markku Uusitalo).

NYKYTEKNIIKOITA TUTUIKSI JO ALKUOPETUKSESSA

Tutkimukseni taustalla on huoli nykymusiikin eriytyneestä asemasta yhteiskunnassa. Nykyaidemusiikki alkaa marginalisoitua jo ruohonjuuritasolla. Nykymusiikin asemaan voisi merkittävästi vaikuttaa pedagogisella työllä instituutioissa. Pidän tärkeänä, että musiikkiopistojen ja musiikkikasvatuksen resurssit säilyvät, jotta yleisöä ja esiintyjä voidaan kasvattaa myös elävien säveltäjien musiikin pariin. Nykymusiikin elinvoima nousee vuorovaikutuksesta säveltäjien, esiintyjien ja soitonopettajien välillä. Vuorovaikutushan on huomattavasti helpompaa elävän säveltäjän kanssa, kun nuotista ja teoksesta voi vielä keskustella. Tätä resurssia voisi käyttää huomattavasti nykyistä enemmän, sekä pedagogisessa että ammatillisille suunnatussa musiikissa.

Saksofonisti Kalle Oittinen tilasi minulta ammatilliselle ja harrastajille suunnattuja teoksia saksofonille, joissa käytettäisiin nykYTEKNIIKOITA. NykYTEKNIIKOITA esiintyy vain vähän pedagogisessa musiikissa, ja monilla soitonopettajilla on käsitys, että niiden toteuttaminen on vaikeaa (ks. Almela 2019, 1; Orduz 2011, 1). Uusiin tekniikoihin ja niiden nuotinnukseen tutustuminen voi tuntua siltä kuin opiskelisi uutta instrumenttia. Sävelsin *Piilo*-teoksesta kolme eri taitotasolle suunnattua versiota.

Kalle Oittinen totesi projektin alussa: ”Mä kokeilin omilla oppilailla niitä tekniikkoja ja musta tuntui, että yllättävän nopeasti tosi alussakin olevat oppilaat oppivat mun vaikeiksi mieltämiä tekniikoita” (Oittinen 2020).

Musical score for *Piilo 3*, measures 1-16. The score is in 4/4 time, marked *Misterioso* with a tempo of 92-108. It features various dynamics (*p*, *mf*, *f*, *mp*), articulations (*air*, *ord.*), and effects (key clicks, blowing noise, *bisbigliando*). The melody is written on a single staff with a treble clef. The lyrics "ii - uu - i!" are written below the staff. The score includes measures 1, 5, 8, 11, and 16.

Kuva 3. *Piilo 3* -nuotin alkua (julkaisuja Fennica Gehrman Oy, Helsinki).

Oittisen vahva muusikkous ja opettajuus yhdistettynä hänen kiinnostukseensa nykymusiikkia kohtaan olivat ihanteellinen lähtökohta työskentelylleni, ja sain tehdä pedagogisten *Piilo*-teosten taiteelliset ratkaisut niin, että ne tuntuivat rajoitteiden sijaan mahdollisuuksilta. Aloin *Piilojen* valmistuessa pohtia, kuinka tukea soittoharrastajia uusien tekniikoiden opettelussa. Suunnittelin avuksi *Piilo-kortit*, joissa *Piilossa* esiintyviin nykytekniikoihin tutustutaan itse kokeillen, improvisoiden ja säveltäen. Kokeilimme *Piilo-kortteja* Oittisen kanssa neljässä työpajassa, joihin osallistui eri-ikäisiä lapsia ja nuoria sekä soitonopettajia.

Nykytekniikat ja niiden notaatiot tuntuivat kaikista osallistujista helpoilta. Nykytekniikoita voi käyttää pedagogisessa musiikissa, ja ne voivat toimia hyvin soittoharrastuksen alusta alkaen. *Piilo*-projekti on yksi askel lähemmäs perimmäisen tavoitteeni saavuttamista: tehdä nykymusiikkia lähestyttäväksi sen aktiivisella roolilla

jo instrumentin alkuopinnoissa ilman, että taiteellisesta ilmaisusta tai substanssista tarvitsee tinkiä. Jos nykYTEKNIKOITA esiintyisi pedagogisessa ohjelmistossa nykyistä enemmän, ne voisivat olla luonteva osa soittoharrastusta koko muusikkouden ajan ja auttaisivat lähestymään aikamme musiikkia myös kuulijana.

Tutkimukseni lisää ymmärrystä pedagogisen musiikin säveltämisestä, ja tekemäni päätelmät voivat auttaa myös muita säveltäjiä kirjoittamaan uutta pedagogista musiikkia nykYTEKNIKOITA käyttäen. Tekemällä yhteistyötä soitonopettajan ja soittoharrastajien kanssa säveltäjä voi löytää kyseiselle taitotasolle ominaista ilmaisua ja välttää soitoteknisiä karikoita tai liian vaikeaksi muodostuvaa kokonaisuutta.

Monipuolinen nykysäveltäjä voisi tehdä sekä nykymusiikkia ammatilaisille että pedagogisia sävellyksiä, molempia korkealla profiililla. Esitellessäni pedagogista *Piilo*-projektia Taideyliopiston Sibelius-Akatemian tohtoriopiskelijoiden sävellysseminaarissa professori Veli-Matti Puumala (2021) sanoi, että tällainen ruohonjuuritasolla vaikuttaminen on ”tärkeintä musiikkipoliittista työtä, mitä säveltäjä voi tehdä”. Sillä, mitä tapahtuu pedagogisella tasolla, on kumulatiivinen vaikutus nykymusiikin kiinnostuksen lisääntymiseen, konserttien ohjelmistovalintoihin, ammatinvalintaan ja yleisökasvatukseen – laajasti ottaen yhteiskuntaamme ja kulttuuriimme.

UUTTA TIETOA NOTAATION KOMMUNIKOIVUUDESTA

Tutkintoni viimeisen taiteellisen osion, monodraaman *Rakkaat* aikana notaationi tarkentui niin kommunikoiVaksi kuin mihin tutkintoni aikana pääsin. Aiemmin tekniseltä välttämättömyydeltä tuntunut notaatio alkoi näyttäytyä hallittuna keinona tavoittelemani ilmaisun välittämiseksi. Yhtenä kommunikoinnin välineenä käytimme sopraano Hanna Rantalan kanssa videoklippejä, joita Rantala lähetti minulle projektin aikana.

Taiteellinen tutkimukseni pohjautuu omaan taiteelliseen työhöni ja tämänhetkiseen tyylilliseen maailmaani. Selvitin teosteni avulla, millainen nuotinnus on kommunikoiVaa ja kuinka kommunikoiVuuteen päästään. Pohjasin käsitykseni notaatiosta teosteni esittäjien näkökulmiin, alan kirjallisuuteen ja tutkimuksiin, nuotigraafikon näkökulmaan sekä muiden säveltäjien tekemiin ratkaisuihin. Myös taiteellisella lautakunnalla oli vaikutusta tutkintoni etenemiseen.

Tutkielmani tuotti uutta tietoa notaation kommunikoiVuuudesta. Määrittelin notaation kommunikoiVuudelle viisi kriteeriä:

- 1) Täsmällisyys. Notaation tulee kommunikoida tarkasti. Yksilöllisen notaatioilmeen keksiminen ei auta muusikkoa, vaan voi päinvastoin vieraannuttaa häntä nuotista. Ongelma kumuloituu, kun säveltäjät käyttävät epäselvää nuotinnusta sisältäviä teoksia referenssinä etsiessään vastauksia notaatiokysy-

Andante, leggiero $\text{♩} = \text{c. } 69$

Soprano

sf whisper *p* tongue click (t. cl.)

quasi parlando

tun - te - ja - tun

Con moto, liberamente

ppp - p sotto voce, marmur
like talking to yourself, mouth nearly closed

tun - te - ja tu - tus - tun sii - hen mi - kä sii - hen mi - kä sii - hen mi - kä jii → u

Con moto, liberamente

sotto voce sim.

sii - hen mi - kä sii - hen mi - kä sii - hen mi - kä si - nus - sa tun - tua sii - hen mi - kä mi - nus - sa

Tempo I

mp ossia: with vocal fry ad lib. *f* *p* t. cl. quasi parlando *p* t. cl.

tu n tu - n tu n tun - te - ja

Kuva 4. "Tunteja, tunteita" -osan alkua monodraamasta *Rakkaat*.

myksiin ja erilaiset merkinäytävät jatkavat leviämistään.

- 2) Ekonomisuus. Notaation tulee olla niin yksinkertaista ja tehokasta kuin mahdollista, ja siinä tulee välttää ylimääräistä informaatiota.
- 3) Kommunikoiva notaatio perustuu vallitseville käytännöille. Uusi notaatio ei saa olla ristiriidassa perinteisen notaation kanssa, vaan sen tulisi laajentaa sitä ja tukeutua sille. Näin säästetään notaation omaksumisaikaa.
- 4) Kommunikoiva notaatio on yhteensopiva muiden käytettyjen merkkien kanssa ja erottuu niistä. Toisin sanoen samaa merkkiä ei tule käyttää eri merkityksissä ja merkkien tulee olla keskenään riittävän erilaiset. Tämä tekee notaatiosta muistettavaa.
- 5) Kommunikoivan nuotin ulkoasu on huoliteltua. Tarkoituksenmukaista notaatiota on miellyttävä lukea, kun taas epämääräinen ulkoasu, kuten ylitieheä informaatio tai väärän kokoinen nuottiviivasto, vaikeuttaa lukukokemusta. (Ks. Gould 2011, xiii–xv; Dimpker 2013, 2–5.)

Vaikka kaikki kriteerit eivät ole sellaisinaan yleistettävissä koskemaan kaikkia muiden säveltäjien partituurimusiikissa tekemiä ratkaisuja, ne voivat antaa uutta ymmärrystä nykymusiikin notaation luonteesta ja vaihtelevista käytännöistä. Kommunikoiva nuotinnus voisi olla avain nykymusiikin lähestymiseen ja auttaisi säveltäjiä, instrumenttiopettajia ja musiikin esittäjiä ymmärtämään nykymusiikkia syvällisemmin.

Koen nykyisen kulttuurisen ja pedagogisen ilmapiirin otollisena nykymusiikin eristäytyneisyyden purkamiselle. Tutkimukseni tuo säveltäjä–esittäjä-yhteistyön dialogisuutta laajemmin säveltäjien ja muusikoiden tietoisuuteen sekä pedagogisella että ammattilaistasolla. Nykymusiikin elinvoimaiseksi tekemiseen tarvitaan säveltäjien, esittäjien, soitonopettajien, soittoharrastajien ja kulttuuri-instituutioiden tavoitteellista ja dialogiseen vuorovaikutukseen pohjautuvaa yhteistyötä, uusien taiteidenvälisten yhteishankkeiden kehittämistä ja nykymusiikin aktiivista esittämistä.

Sitran (2025) tuore raportti kertoo, että suomalaisten tulevaisuudenusko horjuu. Taiteen ja taideharrastusten on lukuisissa tutkimuksissa todettu parantavan ihmisen hyvinvointia. Tästä huolimatta kulttuurialaan ja musiikkiopetukseen kohdistuu ennennäkemättömiä leikkauksia. Tulevaisuuteen uskomisen tarvitsee suomalaisen kulttuurialan kestävää ja kaukonäköistä tukemista.

Muuttuva maailma muuttaa myös taidetta, eikä perinteinen notaatio riitä ilmaisemaan kaikkia nykymusiikin tarpeita. Vakiintumattomat notaatiotekniikat aiheuttavat haasteita sekä säveltäjälle että nuotin lukijalle. Niitä ymmärtämään tarvitaan uutta tutkimusta sekä uusien toimintamallien kokeilua ja kehittämistä. Lopulta notaatiossa on kyse ajatusten välittämisestä ihmiseltä toiselle. Ihmiseltä toiselle ajatusten välittäminen on parhaimmillaan silloin, kun ihmiset toimivat avoimessa kulttuurisessa ympäristössä yhdessä toisiaan arvostaen.

LÄHTEET

- Almela, José Carlos Domínguez 2019. The Role of Contemporary Classical Music in Music Education in Andalusia. Experiences of a clarinet teacher and performer. Seminar Thesis: Teacher's Pedagogical Studies. Tampere University. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020092875956>
- Anttila, Eeva 2003. *A Dream Journey to the Unknown. Searching for Dialogue in Dance Education*. Väitöskirja. Teatterikorkeakoulu, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-9765-76-8>
- Anttila, Eeva, Raisa Foster, Teija Löytönen, Heli Kauppila & Hanna Pohjola 2017. *Ihmis- ja oppimiskäsitykset taideopetuksessa*. Taideyliopiston Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 58. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20201221101868>
- Buber, Martin 1993 [1923]. *Minä ja Sinä*. Suom. Jukka Pietilä. Helsinki: WSOY.
- Cain, Tim & Pamela Burnard 2012. Teachers and Pupils as Researchers: Methods for Researching School Music. In Chris Philpott and Gary Spruce (eds.) *Debates in Music Teaching*. London: Routledge. 239–257. <https://doi.org/10.4324/9780203117446-27>

- Dimpker, Christian 2013. *Extended Notation. The Depiction of the Unconventional*. Wien: Lit Verlag GmbH & Co.
- Gould, Elaine 2011. *Behind Bars: The Definite Guide to Music Notation*. London: Faber Music Ltd.
- Habbestad, Bjørnar 2022. *Chasing the Collaborative. Critical Studies of Performer Agency in Modern Flute Music*. PhD Dissertation. Oslo: NMH Publications.
<https://hdl.handle.net/11250/3024509>
- Hallamaa, Laura 2025. Itsekkäiden yhteiskunta. (Liisa Keltikangas-Järvisen haastattelu.) *Helsingin Sanomat* 4.3.2025. <https://www.hs.fi/elama/art-2000011014464.html>
- Kauppila, Heli 2012. *Avoimena aukikiertoon. Opettajan näkökulma kokonaisvaltaiseen läbestymistapaan baletinopetuksessa*. Väitöskirja. Teatterikorkeakoulu, Helsinki.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-6795-92-8>
- Oittinen, Kalle 2020. Keskustelut *Piilo*-projektin aikana. Keskustelumateriaali (muistiinpanot, sähköpostit) tutkijan hallussa.
- Ordaz, Ana Maria 2011. *Integrating Contemporary World Music into our Teaching: Discussion on the Pedagogical Value and Performance Practice of Seven Commissioned Pieces by four Colombian Composers*. DMA Dissertation. Iowa City, IA: University of Iowa.
<https://doi.org/10.17077/etd.joohfway>
- Puumala, Veli-Matti 2021. Taideyliopiston tohtoriopiskelijoiden sävellysseminaari 2.6.2021. Muistiinpanot tutkijan hallussa.
- Sitra 2025. Tulevaisuusbarometri 2025: Suomalaisten tulevaisuuskatko – luottamus kunta- ja aluedemokratiaan heikoissa kantimissa. Tark. 20.5.2025.
<https://www.sitra.fi/uutiset/tulevaisuusbarometri-2025-suomalaisten-tulevaisuuskatko-notkahti-luottamus-kunta-ja-aluedemokratiaan-heikoissa-kantimissa/>
- Talvitie, Riikka 2023. *Muuttuva säveltäjä: kohti dialogisia käytäntöjä*. Taiteellisen tohtorikoulutuksen tutkielma. EST 73. Helsinki: Taideyliopiston Sibelius-Akatemia, DocMus-tohtorikoulu.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-329-311-3>